

УДК 393.838 (=512.145)

ВЗАЄМОДІЯ ЛІРИЗМУ Й ГУМОРУ В КРИМСЬКОТАТАРСЬКОМУ ПІСЕННОМУ ФОЛЬКЛОРИ (НА ПРИКЛАДІ ПІСНІ «АКЪ КЪОЮН»)

Гуменюк О. Н.

*РВУЗ «Крымский инженерно-педагогический университет», Симферополь, Украина
E-mail: ukrlit_tnu@mail.ru*

В статье речь идет о сочетании лирических и юмористических аспектов в поэтике крымскотатарской народной песни, детально анализируется такой характерный с этой точки зрения образец национальной песенной культуры как «Акъ къоюн» («Белый ягненок»).

Ключевые слова: фольклор крымских татар, народная песня, поэтика.

Постановка проблеми. Про кримськотатарську народну пісню маємо ряд вагомих праць. приналежних перу її визначних дослідників, зокрема таких як Олексій Олесницький [1, VII–XI], В'ячеслав Пасхалов [2], Асан Рефатов [3], Яг'я Шерфедінов [4, с. 3–8], Муртаза Веліджанов [5, с. 5–57], Февзі Алієв [6; 7, с. 6–19]. Однак немало аспектів поетики кримськотатарської народної пісні ще вивчені недостатньо. Це стосується і такої її особливості як вишукане, часто грайливе поєднання ліризму й гумору, властиве багатьом зразкам національної фольклорної лірики кримських татар. До речі, така особливість характерна також і для поетики української народної пісні, тож дослідження в цьому напрямку можуть прислужитися в майбутньому плідним компаративістичним студіям, покликаним окреслити спільні й відмінні риси в пісенних культурах наших народів. Мета цієї статті – простежити особливості поєднання ліричних та гумористичних настроєвих аспектів у кримськотатарському пісенному фольклорі, чому сприятиме детальний літературознавчий і певною мірою музикознавчий аналіз такого характерного з цього погляду пісенного зразка як «Акъ къоюн» («Білий баранчик»).

Серед грайливих пісень, вміщених у підсумковому збірнику Я. Шерфедінова, пісень, в яких вигадливо поєднуються, своєрідно перегукуються жартівливі та власне ліричні інтонації, своїм образним ладом, нестандартною композицією, яка зримо окреслюється в незвичній строфіці, виділяється пісня «Акъ къоюн» («Білий баранчик») [8, с. 65]. Тут маємо два дворядкові куплети з характерним дещо подовженим вбгуком у третьому рядку кожного з них. У цих двох коротесеньких куплетах за допомогою мальовничих образних штрихів, фразеологічних та інтонаційних повторів, стрімкого дріботливого ритму відтворено нехитру зворушливу картинку – ми, здається, не лише виразно бачимо, а й діткливо відчуваємо, як гірською стежкою до річки жваво спускається білий баранчик:

Акъ къоюн, безъ баш къоюн,
Дагълери энип де гелир,
Яр.

.....

Акь кьоюн, безь баш кьоюн,
 Дереден атлап да гелир,
 Яр
 (Білий баранчик, світлоголовий баранчик
 З гір спускається додолу,
 Яр.
 .....
 Білий баранчик, світлоголовий баранчик
 Через ущелину перескочив,
 Яр).

Звертає на себе увагу вигук *яр*, що по-своєму знаменує тимчасову, нетривалу паузу, зупинку в бігу баранчика, який ніби на мить спинився, аби розгледітися довкола. *Яр* – це характерний, притаманний кримськотатарській фольклорній пісенності вигук, який стрічається значно рідше, ніж, наприклад, *аман*, але вочевидь криє в собі не журливо-елегійний, а запальний, життєствердний відтінок. Це немов згусток енергії, яка накопичується в пліні пісні й ефектно розряджається в такому яскравому зойку. В даному разі це явно має стосунок до нерозтраченої молоді енергії зображуваного тут жвавого баранчика.

Після кожного з цих двох раптово завершених вигуком *яр* дворядкових куплетів подається розлогий десятирядковий приспів. Тут певною мірою розвивається жвава безжурність, мила пустотливість куплетів, але разом з тим в гру рішуче вступають власне ліричні інтонації, поійняті лагідною елегійністю. Виразно заявляється любовна тема. В першому ж рядку приспіву обігрується певна семантична означеність щойно стрінутого вигуку *яр*. Слово «яр» у кримськотатарській мові, як і в українській, позначає глибоку западину, урвище, тож поява слова з таким значенням в контексті окресленого в куплеті гірського краєвиду, навіть якщо воно й синтаксично відокремлене від попередньої фрази, може не тільки служити оформленню яскравого пісенного вигуку, а й мати власне смислове вмотивування (баранчик спускається з гір у яр). На думку дослідника кримськотатарської лексики Айдера Меметова слово «яр» у значенні урвища має питомо тюркське походження [9, с. 156]. Але слово з таким звучанням має ще й інше значення – кохана людина. Тут воно, як небезпідставно зазначає той же дослідник, кореспондується з іранським впливом. Можна припустити, що й українське *ярій* (весняний, палкий), і кримськотатарське *ярыкъ* (саяво, світло) належать до цього ж закоріненого в давньоіранську традицію семантичного гнізда. Відтак поява після вигуку *яр*, що завершує куплет, у першому ж рядку приспіву цілком конкретного слова *ярем* (мій коханий, моя кохана; мабуть, краще перекласти виразом позбавленим, як і в кримськотатарській мові, родової визначеності – моє кохання, – аби пісня могла успішно виконуватися представниками обох статей) може служити ключем до розгадки певної таємничості куплетів, їх позірної несумісності зі змістом приспіву, несумісності, що викликає ефект жартівливості, посилення властивої пісні грайливості. У перегуку з приспівом доволі прозоро оприявнюється певна еротична символіка куплетів.

Розлогий десятирядковий приспів можна сприймати як вияв жагучого очікування того райського блаженства, яке своєрідно закодоване в куплетах. У першій

частині приспіву висловлюється сподівання на взаємність почуттів коханої людини й лунає зворушливий заклик зглянутися на силу пристрасті ліричного героя (чи героїні). Настійність цього благального заклику увиразнюється характерними повторами, лагідними звертаннями («ярем», «джаваным» – «кохання моє», «красо моя»), ненав'язливою й тактовною, але впливовою сув'яззю вигуків («яр», «аман», «аманым аман»), сув'яззю, в якій відчутну роль виконує схоже на пісенний вигук семантично містке слово «гель» («прийди»), яке багаторазово, владно звучить у передостанньому рядку першої частини приспіву, створюючи ефект грайливого й емоційно насиченого переливу:

Акъикъат ярем де олса,
Уйкъусун болюп де гелир,
Уйкъусун болюп де гелир, яр.
Гель, гель, гель, гель, гель, аман,
Аманым аман, дживаным!
(Правдивим є кохання моє,
З'явиться не в сні, наяву,
З'явиться не в сні, наяву, яр.
Линь, линь, линь, линь, линь, аман,
Ой прилинь до мене, аман, красо моя!).

У другій частині приспіву посилюється емоційна напруга, ще відчутніше передається пристрасне очікування жаданої зустрічі, а водночас увиразнюється і властива пісні жартівлива грайливість, чому сприяє відповідна композиційна організація строфи, система повторів та вигуків, зокрема градаційне повторення майже ідентичних рядків, у яких розвиток ліричного сюжету означається лише зміною окремих слів, насамперед числівників, які подаються в послідовному ряді від одного до п'яти, як у дитячій лічилці:

Бирде де гельсень тез олур, аман,
Экиде де гельсень тез олур, аман,
Учьде де гельсень тез олур, аман,
Дёрте де гельсень яныма.
Беш те де алсам яныма
(О першій прийдеши саме в час, аман,
О другій прийдеши саме в час, аман,
О третій прийдеши саме в час, аман,
О четвертій прийдеши і будеш поруч зі мною,
О п'ятій теж обніму тебе).

Певна зміна емоційного характеру другої частини приспіву (посилення інтенсивності очікування) виразно передається і в музиці, зокрема в музичному ритмі, який стає дріботливішим, чи не кожен голосний звук тут припадає лише на одну ноту (здебільшого четвертну, а то й восьмушку), легкі переливи (дві, а тим більше три ноти на один голосний звук) майже зникають, зберігаються лише наприкінці окремих фраз.

Висновки та перспектива. Поєднання відстороненої мальовничості, лаконічної пружності коротеньких дворядкових куплетів із емоційною насиченістю розло-

гого десятирядкового приспіву, в якому щиро й безпосередньо передається любовна жага, випрозорує властиву образному ладу твору еротичну символіку, зумовлює ефектну взаємодію власне ліричних та жартівливих аспектів поетичного вислову, чому сприяє також тактовне й виразне застосування характерної для фольклорної поезики системи експресивних повторів та вигуків.

Література

1. Олесницький А. Песни крымских турок. Текст, перевод и музыка / Олесницький А. – Москва, 1910. – 85 с.
2. Пасхалов В. Музыкальная структура крымских песен / Пасхалов В. // Песни Крыма / Собраны и записаны А.К. Кончевским. – Москва, 1929. – С. 6–9.
3. Refatov N. Qъgъm tatar jъrlaгъ / N. Refatov. – Qъgъm devlet nesrîjatъ, 1932. – 52 + 98 b. [У виданні вміщена вступна стаття кримськотатарською та російською мовами: Azizof J. Muqaddime. – Азизов Я. Вступительная статья. – С. 3–12; передмова: Refatov N. Qъgъm tatar halq musikas. – С. 13–20; подаються тексти – с. 21–52; ноти – с. 1–97; на звороті титульної сторінки нотного розділу зазначено: Нотная часть сборника исполнена в нотопечатне Гиза РСФСР, Москва].
4. Шерфединов Я. Песни и танцы крымских татар / Шерфединов Я. – Симферополь: Крымское гос. из-во, 1931. – 94 с.
5. Велиджанов М. Къырымтатар халкъ йырларынынъ сёзлери акъкъында / Велиджанов М. // Къырымтатар халкъ йырлары / Ил. Бахшыш, Э. Налбандов. – Акъмесджит: Таврия, 1996. – С. 5–57.
6. Алиев Ф. Йыржды далгъалар: Музыка акъкъында фикирлер, хатывларвар ве тюшюнджелер / Алиев Ф. – Ташкент: Гъафур Гъулям адына эдебият ве санъат нешрияты, 1989. – 152 с.
7. Алиев Ф.М. Антология крымской народной музыки – Къырым халкъ музыкасынынъ антологиясы / Алиев Ф. М. – Симферополь: Крымское уч-пед. гос. и-во, 2001. – 600 с.
8. Шерфединов Я. Звучит кайтарма – Янърай къайтарма / Шерфединов Я. – Ташкент: И-во лит. и искусства им. Г. Гуляма, 1979. – 232 с.
9. Меметов А.М. Лексикология крымскотатарского языка / Меметов А.М. – Симферополь: Крым-мучпедгиз, 2000. – 288 с.

Гуменюк О.М. Взаємодія ліризму й гумору в кримськотатарському пісенному фольклорі (на прикладі пісні «Акъ къююн») / О.М. Гуменюк // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63), № 3. – С. 111-114.

У статті йдеться про поєднання ліричних та гумористичних аспектів у поезиці кримськотатарської народної пісні, детально аналізується такий характерний з цього приводу зразок національної пісенності як «Акъ къююн» («Білий баранчик»).

Ключові слова: фольклор кримських татар, народна пісня, поезика.

Humeniuk O.M. The interaction of lyrical and humorous aspects in the poetic of folk song by the Crimean Tatars / O.M. Humeniuk // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2011. – Vol. 24 (63), No 3. – P. 111-114.

The authoress of the article pays attention on the reconciliation of lyrical and humorous aspects in the poetics of folk song by the Crimean Tatars, she reliably analyses such typical in this meaning sample of national song culture as “Aq qoyun” (“White lamb”).

Key words: folklore by Crimean Tatars, folk song, poetics.

Поступила в редакцію 01.09.2011 г.